

ОСОБЛИВОСТІ КРЕАТИВНИХ ПСИХОТЕХНОЛОГІЙ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Формування особистості майбутнього психолога з необхідністю передбачає створення оптимальних умов для розвитку професійно-комунікативних здібностей за допомогою креативних психотехнологій, особливо в системі підготовки фахівців у ВНЗ.

Проблема особливостей креативних психотехнологій розвитку професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів у наш час є проблемою становлення і зберігання професіоналізму в сучасному суспільстві та активізація особистісного і творчого потенціалу майбутніх конкурентноспроможних психологів.

Аналіз літературних джерел свідчить про те, що існують спроби виявити особистісні характеристики креативної особистості, деякі психологи отожднюють це поняття з творчістю людини, такі дослідження робилися, зокрема, на емпіричному етапі розвитку психології і містять суперечливі дані щодо переліку цих характеристик, більшість з яких можуть бути притаманні будь-якій особі, яка успішно функціонує в тій чи іншій сфері діяльності (В.М.Дружинін, О.І.Власова, Г. Айзенк, Т. Амабайл, Ф. Баррон, Г. Гоу, Дж. Ніренберг, Д. Мак Кіннон, А. Маслоу, М. Ферсон, Г. Уоллес та ін.). У зв'язку з цим залишається відкритим питання про виокремлення універсальних особистісних характеристик, притаманних креативній особистості.

В останні роки з'явилось багато праць, в яких безпосередньо чи у зв'язку із вивченням інших проблем досліджуються питання професійно-комунікативної активності особистості. У численних працях вітчизняних та зарубіжних авторів (А.В. Батаршев, Г.С. Васильєв, В.П. Казміренко, Н.Л. Коломінський, С.Д.Максименко, К.К. Платонов, Я.І. Шкурко, Г. Міллер, К. Роджерс, М. Форверг та ін.) порізному розуміється роль і місце професійно-комунікативних здібностей у становленні й розвитку особистості. Це поняття наповнюється особливим змістом стосовно проблеми зазначених здібностей у професійному спілкуванні (О.О. Бодальов, Л.В. Долинська, В.А. Кан-Калік, Н.В. Кузьміна, О.О. Леонтьєв, Р.С. Немов, Л.Е. Орбан-Лембрик, Н.І. Пов'якель, Г.В. Попова, Л.О. Савенкова, М.В. Савчин, В.А. Семиченко, С.В. Терещук, М.В. Тоба, Т.Д. Щербан, Т.С.Яценко та ін.)

Таким чином, незважаючи на актуальність досліджуваних питань, доречно констатувати, що проблематика особливостей креативних психотехнологій розвитку професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів, у тому числі й за умов сучасних розвивальних технологій та психотехнік, до останнього часу розроблялась недостатньо як у контексті педагогічної та вікової психології, так і загальної психології і, зокрема, психології здібностей.

Крім того, малодослідженою залишається проблема визначення комплексу характеристик креативності студента, як умови успішності майбутньої професійної діяльності. Тому проблема має науковий сенс дослідження універсальних особливостей креативних психотехнологій розвитку професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів, полягає в тому, що воно спрямоване на розкриття природи та розвиток професійно-

комунікативних здібностей майбутніх психологів. Таким чином, соціальна і психологічна значущість визначеної проблеми, а також її недостатнє вивчення зумовили актуальність і вибір даної теми. Виходячи з цього метою даної статті є дослідження особливостей креативних психотехнологій розвитку професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів.

Теоретичний аналіз проблеми. Аналізуючи психолого-педагогічну літературу, більшість дослідників дійшли висновку, що для розвитку здібностей потрібне засвоєння, а потім застосування знань та вмінь, вироблених у ході підготовки у ВНЗ.

На думку Д.Б. Богоявленської, креативність є вищим рівнем інтелектуальної обдарованості й активності – здатністю “бачити у предметах щось нове, таке чого не бачать інші” [1]. Креативність як здатність до конструктивного нестандартного мислення та поведінки, а також усвідомлення та розвиток свого досвіду однаково необхідні психологу в діяльності та спілкуванні. Постійно взаємодіючи у процесі своєї професійної діяльності з іншими людьми психолог не може бути достатньо ефективним не проявляючи в повній мірі різні якості креативної людини: швидкість, точність, оригінальність мислення, багату уяву, самовладання, впевненість у собі.

У дослідженнях останніх років з даної проблематики, можна виділити два типи поглядів на креативність:

- за основу визначення креативності обирається здатність особистості різноманітними способами доповнювати недостатню інформацію;

- за основу визначення креативності обирається здатність особистості орієнтуватись у хаотичній інформації, систематизувати та впорядковувати її.

Іншим, доволі обґрунтованим теоретичним підходом, який визначає наявність декількох блоків комунікативних здібностей є підхід В.Г. Попової. Вона у структурі інформаційного блоку комунікативних здібностей виокремлює наступні складові [10]:

- 1) аналізувати контекст ситуації контакту;
- 2) ураховувати в контакті як вербальну, так і невербальну інформацію;
- 3) сенситивність до проявів інших людей.

При цьому особлива увага значної частини авторів надається групі здібностей, які характеризують «технологічну» підготовленість психолога до діяльності: уміння психологічно правильно вступати у процес спілкування; уміння підтримувати спілкування, постійно стимулювати як власну активність, так і активність співрозмовника; уміння прогнозувати можливі шляхи розвитку ситуації, в рамках якої розгортається спілкування; уміння долати психологічні бар'єри у спілкуванні; уміння адекватно ситуації обирати жести, міміку, манери поведінки тощо [10].

Активним вивченням цієї проблематики займався В.М. Панфьоров. Він розглядав комунікативні здібності особистості як спеціальні вміння: формулювати думку, переконувати, вести бесіду, проводити збори, розуміти людей і т. ін.

Вирішальним для вчення про здібності є питання про детермінацію їх розвитку, співвідношення

біологічного і соціального у структурі здібностей. Щодо цього, у психології здібностей виокремлюють три підходи до розв'язання цієї проблеми: генетичний (Ф.Гальтон, М. Мерфі, Л. Терстоун та ін.), середовищний (О.М. Леонт'єв, Ю.Б. Гіппенрейтер та ін.) і генотипно-середовищний (В.М. Дружинін, В.А. Крутецький, С.Д. Максименко, К.К. Платонов, Б.М. Теплов та ін.).

Відтак, у дослідників (А.Г. Іванов-Смоленський, М.І. Касаткін, М.І. Красногорський, О.І. Радіщев, М.М. Щелованов, К. Бюлер, А. Валлон, А. Гезел, В. Келер) немає єдиної думки про зв'язок індивідуальних особливостей властивостей нервової діяльності людини з її професійними здібностями. Вважається, що надійність та продуктивність професійної діяльності зумовлюються, з одного боку, максимальними можливостями організму, а з іншого, – рівнем емоційного напруження, що регулює рівень реалізації цих можливостей.

Оскільки при визначенні і креативності, і професійно-комунікативних здібностей особистості ми виходили із трьохкомпонентної їх структури, що комунікативна підготовка майбутніх спеціалістів відповідно передбачає розвиток психотехнічного, інтерактивного та експресивного компонентів комунікативних здібностей, що забезпечується спеціально підібраними з цією метою формами й засобами навчання. Крім того, ми вважаємо за доцільне, потрібно проводити роботу щодо вдосконалення професійно значущих особливостей пізнавальних процесів (уваги, спостережливості, інтуїції, уяви, мислення тощо), властивостей емоційно-вольової сфери, які супроводжують і визначають успішність особистості у професійному та неформальному спілкуванні.

Методика та організація дослідження. Дослідно-експериментальна робота виконувалась на базі НПУ імені М.П. Драгоманова. Дослідження проводилося впродовж 2006 – 2007 років. Різними видами дослідно-експериментальної роботи було охоплено 150 студентів майбутніх психологів першого, третього та п'ятого курсів денної форми навчання Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Для цілей дослідження розроблено опитувальник змісту комунікативних здібностей, а також застосовувався комплекс тестових методик для: діагностики креативності: креативного мислення (П. Торренс); креативного потенціалу (Г.С. Никифоров); особистісної креативності (Є.Є. Тунік); соціальної креативності особистості (Н.П. Фетіскіна та ін.); діагностики професійно-комунікативних здібностей та їх складових: КОЗ (Б.Ф. Федоришин та В.В. Синявський); рівня контактності (В.Ф. Ряховський); визначення психологічних передумов професійно-комунікативних здібностей: рівня сили-слабкості нервової системи (Є.П. Ільїн); гнучкість мислення (А.С. Лачинса); визначення спрямованості особистості (А. Басса); визначення взаємозв'язку типу особистості та сфери професійної діяльності (Г.С. Никифоров).

На даному етапі дослідження проводився психологічний експеримент, у ході якого спочатку проводився перший блок "Визначення креативності особистості", у ході якого досліджувалися рівні креативності, через швидкість, гнучкість, оригінальність мислення, визначався творчий та

креативний потенціал, оцінювався рівень творчого потенціалу особистості, проводилася діагностика особистісної креативності, виявлялась соціальна креативність особистості, досліджувалася самооцінка творчого потенціалу особистості, здійснювалася діагностика рівня невербальної креативності та виявлявся рівень комунікативної креативності.

Потім проводилося дослідження за другим блоком методик: "Визначення професійно-комунікативних здібностей", за допомогою якого було визначено рівень комунікативних здібностей майбутніх психологів, лабільність та силу нервової системи, оцінено рівень контактності особистості та проведено тестову картку комунікативної діяльності, також розглядалась практична комунікативна діяльність майбутніх психологів, аналізувалися їхні успіхи та труднощі у здійсненні професійного спілкування з клієнтами.

За допомогою третього блоку методик: "Визначення професійної спрямованості" визначалась професійна спрямованість особистості, визначався рівень мотивації потреби в досягненні (А. Мехраб'ян) та досліджувалися особливості прояву взаємозв'язку типу особистості та сфери професійної діяльності.

На думку Дж. Джонсона, для визначення характеристики рівнів креативності особистості, потрібно визначити: чутливість до проблем, надання переваги труднощам, швидкість та гнучкість мислення, спритність, винахідливість, розвинена уява та здібності до структурування, оригінальність, винахідливість та продуктивність, незалежність та нестандартність, упевнений стиль поведінки з опорою на себе, самодостатнє поведення в нових, невідомих ситуаціях (Рис.1.).

Таким чином, по 2 % респондентів першого та третього курсів мають дуже низький рівень креативності особистості, в той час як на п'ятому дуже низького рівня креативності не має жоден студент. 8 % респондентів першого курсу, 10 % респондентів третього та 4 % на п'ятому курсі мають низький рівень креативності особистості. 64 % респондентів першого курсу, 50 % респондентів третього та 53 % респондентів п'ятого курсів мають середній (Дж. Джонсон також називає його нормальним) рівень креативності особистості. 20 % респондентів першого курсу, 30 % респондентів третього та 34 % респондентів п'ятого курсу мають високий рівень креативності особистості. І тільки по 8 % респондентів першого та третього курсів і 10 % респондентів п'ятого курсу мають дуже високий рівень креативності особистості.

Якщо більш детально підійти до питання визначення психологічних умов розвитку креативності особистості, то слід зауважити, що для того, щоб не заважати їх прояву, а, навпаки, стимулювати їх розвиток, педагоги та батьки повинні дозволити студентам якомога частіше висловлювати свої творчі ідеї, знаходити для цього час, уважно вислуховувати свою дитину, бути сприйнятливим слухачем. Крім цього, найліпшою і найбільш сприятливою для розвитку творчих здібностей може бути така ситуація, коли на кожну особистість дивляться як на індивіда з особливими можливостями, даруваннями.

Як засвідчують результати даного етапу

дослідження, цілеспрямований розвиток у майбутніх психологів креативності, креативного потенціалу, особистісної креативності, соціальної, невербальної, комунікативної креативності особистості, та широкого діапазону комунікативних здібностей, тобто здатності до активного й оптимального спілкування/контактності, спрямованості особистості,

потреби в досягненні та взаємозв'язок типу особистості й сфери професійної діяльності і є, саме тою необхідною складовою становлення особистості підготовки майбутніх спеціалістів до професійної комунікативної діяльності, до активного життя і функціонування в мікро- і макросистемах.

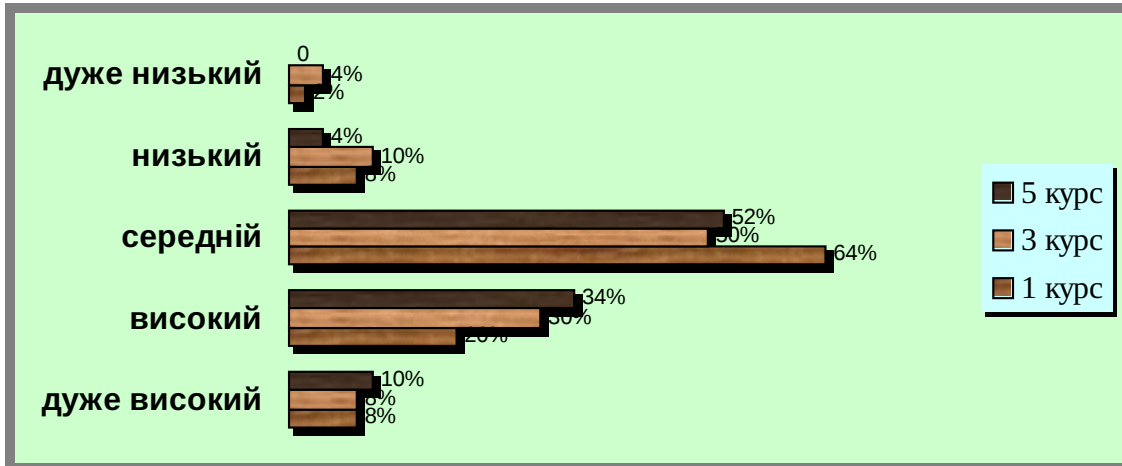

Рис. 1. Порівняльний аналіз рівнів розвитку креативності у студентів першого, третього та п'ятого курсів денної форми навчання

Вивчення довідкової літератури з даної проблематики показало, що метою професійної освіти є підготовка майбутнього спеціаліста, який володіє сумою знань, умінь, здатний проявляти себе як самостійний суб'єкт професійної діяльності.

Аналіз науково-дослідної літератури вітчизняних та зарубіжних авторів, дозволяє зробити висновок про те, що професійна підготовка майбутніх спеціалістів не може обмежуватися тільки накопиченням професійних знань, вмінь і навичок. Виконуючи ті чи інші професійні функції, людина завжди реалізує себе особистісно, цілісно реагує на певні ситуації, взаємодіє з іншими учасниками діяльності.

Інакше кажучи, професійне спілкування забезпечується психологом, як особистістю, його моральними установками, бажанням і прагненням працювати з людьми. Вся особистість психолога, а не тільки знання, досвід, уміння стає психологічним чинником. Тому найбільш важливим при цьому постає не тільки забезпечення майбутнього психолога знаннями законів і механізмів спілкування та відповідними вміннями, а й розвитку креативності та особливої комунікативної спрямованості особистості.

Методологічною основою, яка забезпечує особливості креативних психотехнологій розвитку професійно-комунікативних здібностей у майбутніх психологів, комунікативну компетентність та високий професіоналізм психологічної діяльності є ґрунтовна теоретична підготовка студентів. Знання майбутнього спеціаліста мають бути зорієнтовані на формування уявлень про сучасні процеси взаємодії: про подолання комунікативних бар'єрів, стресових навантажень, шляхи вирішення конфліктних ситуацій.

Передбачається, що ефективність засвоєння професійно-комунікативних знань майбутніх психологів зумовлюється рівнем ціннісного ставлення до них. Позитивна налаштованість студентів на розвиток своєї креативності та комунікативної компетентності

зумовлює поглиблене вивчення проблем психології спілкування, активізацію пошуку знань, зіставлення та співвіднесення їх з власним інформаційним фондом, подальше вдосконалення своїх комунікативних характеристик.

Розвиток професійно-комунікативних здібностей у майбутніх спеціалістів передбачає не просто засвоєння певного матеріалу, отримання нових знань, набуття вмінь та навичок, але насамперед розвиток людини, інтеграцію особистісної і професійної структури на більш високому рівні, розширення меж її самоусвідомлення, переосмислення уявлень про себе та свої комунікативні властивості й можливості.

Комунікативна підготовка майбутніх психологів, спрямована, насамперед, на розвиток у них як креативності, так і професійно-комунікативних здібностей, має включати: організацію індивідуальної та групової психодіагностичної роботи зі студентами; забезпечення активної позиції студентів у процесі підготовки до професійно-комунікативної діяльності; засвоєння майбутніми психологами необхідних комунікативних знань; формування й розвиток навичок і вмінь спілкування (психотехнічних, експресивних, інтерактивних), індивідуального стилю взаємодії; оптимізацію міжособистісних відносин, групового стилю взаємодії і встановлення сприятливого соціально-психологічного клімату в студентській групі; актуалізацію пізнавальних процесів студентів, що обслуговують процес спілкування й сприяють розвитку професійно-комунікативних здібностей особистості; психокорекцію та профілактику комунікативної неготовності та некомпетентності майбутніх спеціалістів.

Дана робота повинна здійснюватися на основі вивчення креативності та психологічних передумов розвитку професійно-комунікативних здібностей у майбутніх психологів.

Під час організації дослідно-експериментальної роботи ми враховували, що креативність виступає важливим фактором розвитку особистості, який

визначає її готовність змінюватися, відмовлятися від усталених стереотипів, комунікативні здібності особистості також, мають насамперед соціальну природу, їх розвиток здійснюється на основі індивідуально-психологічних особливостей у певному соціальному середовищі, специфічному в соціокультурному відношенні на конкретному етапі розвитку суспільства. Зважали також на те, що розвиток особистості пов'язаний із розвитком соціуму (макро- і мікросередовища). Йдеться про взаємовплив особистості і соціуму: соціум активно впливає на індивіда, але й особистість проявляє активність по відношенню до себе й до середовища, також не на останньому місці стоять і вроджені здібності до спілкування.

Наше сьогодні стає часом усвідомлення того, що від рівня самореалізації особистості залежать результати й масштаби будь-якої професійної діяльності. Кожна людина, відповідно до її інтелектуального потенціалу, природних задатків і таланту, соціального статусу, повинна розкрити себе, самореалізуватися і стати професіоналом своєї справи. Не є винятком у цьому плані й психологічна діяльність.

Висновки та перспективи. Вивчення реального стану готовності психологів до ефективної роботи свідчить про необхідність науково обґрунтованих змін у змісті та методах психолого-педагогічної підготовки психологів. Як показав аналіз специфіки прояву креативності й комунікативних здібностей психологів у реальній практиці, значущість даної проблеми обумовлена, зокрема, такими причинами і обставинами:

1) серед різноманітних трудностей і проблем, які виникають у роботі психолога, одне з перших місць займають проблеми у спілкуванні; при цьому особливу невдоволеність і в суспільстві, і в самих психологів викликають ті сторони їхньої професійної підготовки та компетентності, які пов'язані зі стилем спілкування, з уміннями ефективно будувати міжособистісну взаємодію, співробітництво і спілкування з клієнтами, з глибиною і повнотою взаєморозуміння;

2) сьогодні у практичній психології достатньо конкретних методичних прийомів, способів для розвитку у спеціалістів, які працюють з людьми, конкретних умінь і навичок спілкування,

ЛІТЕРАТУРА

1. *Богоявленская Д.Б.* Психология творческих способностей. – М.: Академия, 2002. – 320 с.
2. *Васильев Н.Н.* Тренинг профессиональных коммуникаций в психологической практике. – СПб.: Речь, 2005. – 283 с.
3. *Дерманова И.Б., Сидоренко Е.В.* Психологический практикум: межличностные отношения. – СПб, 2001.
4. *Джонсон Д.* Тренинг саморозкриття // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. - № 7. – С. 52 – 64.
5. *Кипнис М.* Тренинг креативности. – 2-е изд., стер. – М.: Ось-89, 2006. – 128 с
6. *Льюис Д.* Тренинг эффективного общения. – М.: Изж-во ЭКСМО – Пресс, 2002. – 224 с.
7. *Пащенко М.І.* Методи діагностики і розвитку комунікативних умінь і навичок // Практична психологія та соціальна робота. – 2001. – № 8, 9. – С. 25-26, С. 9-12.
8. *Петровская Л.А.* Компетентность в общении.

взаємодії та взаєморозуміння. Моделі та методики, які розробляються з метою комунікативної підготовки психологів, різноманітні й багатогранні за своєю суттю, за цілями і конкретними завданнями. Однак гостра необхідність проведення цілеспрямованої роботи в цьому напрямі означає, що можливості навчального процесу використовуються ще недостатньо.

Отже, з позицій постійно зростаючих вимог до діяльності психолога в сучасному суспільстві, розвиток у майбутніх спеціалістів і креативності, і здібностей професійного спілкування є актуальним і перспективним. Вважаючи професійно-комунікативні здібності психолога, по-перше, комплексною характеристикою окремих психологічних і професійних якостей особистості, по-друге, результатом комунікативної підготовки, і, по-третє, мірою вираження основних характеристик комунікативних здібностей психолога, яка, власне, й залежить від цієї підготовки, ми погоджуємося з дослідниками, які наголошують на необхідності проведення спеціальної роботи з підготовки студентів до психологічного спілкування, а також до розвитку природних задатків до комунікативних здібностей. При цьому, комунікативну підготовку майбутніх психологів ми розглядаємо як цілеспрямований процес усвідомлення студентами соціально-психологічних закономірностей взаємодії у сфері психологічної діяльності, з одного боку, і процес оволодіння цими закономірностями – з іншого, з метою розвитку професійних комунікативних здібностей та підвищення ефективності міжособистісного спілкування. Оволодіння зазначеними закономірностями означає насамперед уміння враховувати їх у реальній взаємодії з учасниками психологічного процесу.

Отже, роль у діяльності професійної комунікації психолога в робочому процесі дуже важлива й складна, так як кожен раз він зустрічається з різною особистістю, а особистість за своєю природою унікальна, багатогранна та неповторна, а також маємо справу з різною життєвою позицією кожного клієнта у такому спілкуванні. Тому при виборі того чи іншого засобу комунікації, психолог повинен керуватися в першу чергу принципом індивідуального підходу і ні в якому випадку не користуватися шаблонами, так як навіть у схожих ситуаціях використання одного й того ж засобу не приносить бажаного результату, тому що перед психологом кожного разу зовсім інша людина, особистість, індивідуальність.

Социально-психологический тренинг. – М., 1989. – 216 с.

9. *Петрушин С.В.* Психологический тренинг в многочисленной группе (методика развития компетентности в общении в группах от 40 до 100 человек). – 3-е изд. – М.: Академический Проект, 2004. – 256 с.

10. Психологические исследования творческой деятельности / Под ред. О.К. Тихомирова. – М.: 1975. – 320 с.

11. *Пов'якель Н. І.* Професіогенез і саморегуляції мислення практичного психолога. Монографія. – Київ, НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2003. – 295 с.

12. *Семиченко Е.В.* Тренинг коммуникативной компетентности в деловом взаимодействии. – СПб., 2003.

13. *Цзен Н.В. Пахомов Ю.В.* Психотренинг : игры и упражнения – М., 1998.

Подано до редакції 120.04.07

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматриваются особенности креативных психотехнологий развития профессионально-коммуникативных способностей студентов будущих психологов.

SUMMARY

The article presents some features of creative psychological techniques of developing professional communicative capacities of future psychologists.
